

THOMAS MANN IN SLOVENSKA JAVNOST

Glasovi o Thomasu Mannu v slovenskem periodičnem tisku med obema vojnama

Na podlagi podrobnega pregleda vesti in sodb o Thomasu Mannu, kot so se pojavljale v slovenski publicistiki med leti 1919 in 1941, in ob upoštevanju prevodov njegovih del, podaja razprava prvi celovit prikaz usode nemškega pisatelja na Slovenskem med vojnama. Thomas Mann je razmeroma vidno vplival na politični in literarnokritični del slovenske kulturne publicistike.

On the basis of a detailed survey of notes and opinions about Thomas Mann as they appeared in the Slovene periodical literature from 1919 until 1941 and on the basis of considering the translations of his works, the study represents the first comprehensive presentation of the fate of the German writer on the Slovene territory during the inter-war period. Thomas Mann exercised considerable influence on the political and literary-critical part of the Slovene cultural periodical press.

Odmev Thomasa Manna v slovenski javnosti je pojav, ki se začne v prvih desetletjih tega stoletja in traja vse do danes. Prve glasove o njem bi bilo treba iskati že v našem tisku pred prvo svetovno vojno. Vendar vse kaže, da jih je bilo zelo malo. Zato je področje pričujoče raziskave omejeno na čas med vojnama. Ta časovna omejitev pa je tudi drugače vsebinsko upravičena. Ogromne spremembe v političnem, družbenem, kulturnem življenju Slovencev in sploh vse Evrope, ki jih je povzročila prva svetovna vojna, so nedvomno vplivale tudi na potek in značilnosti stikov med nemško in slovensko literaturo in kulturo, ki so poslej potekali v bistveno drugačnih okoliščinah kot prej. Spričo tega pač ni treba še posebej utemeljevati začetne letnice 1918; isto velja tudi za leto 1941, s katerim se konča obdobje pričujoče raziskave. Na tako omejenem časovnem območju bomo zasledovali odmev Thomasa Manna pri Slovencih, kakor se je izražal v naših najpomembnejših časopisih in revijah.¹ Najprej nas bodo zanimali posamezni glasovi

¹ Pri tem je največja pozornost posvečena revijam; raziskava upošteva tudi drobne omembe, ki so bile doslej še neznane in neobdelane. Pri časopisih pa so prišli v poštev le pomembnejši članki, ki so večinoma navedeni v Jugoslovanski bibliografiji Leksikografskega zavoda v Zagrebu.

o Thomasu Mannu, ki jih obravnavamo po kronološkem zaporedju. Na podlagi tega pregleda bomo poskušali z različnih vidikov prikazati celoten odmev tega avtorja pri nas in sintetično orisati proces spoznavanja in odnos naše javnosti do njega. Seveda pa bodo glede na prej omenjene omejitve področja raziskave vsi sklepi izrečeni s pridržkom, da veljajo samo za pregledane publikacije v izbranem časovnem razdobju.

To razpravljanje nas bo privedlo do obširnega in zapletenega problema, ki ga v okviru pričujoče raziskave ni mogoče rešiti, temveč le bežno naznačiti njegov obseg in pomen — namreč do vprašanja o globljem stiku, o učinkovanju ali vplivu Thomasa Manna na našo javnost, našo literaturo ali njene posamezne predstavnike. Ta problem je po eni strani povezan z Mannovim življenjem in javnim delovanjem, z idejno in umetniško problematiko njegovega opusa, po drugi strani pa z razvojem slovenskega kulturnega in javnega življenja med vojnama in zato daleč presega okvir pričujoče raziskave. Pač pa se ob začetku ne bo mogoče popolnoma izogniti nekemu drugemu vprašanju — vprašanju o odmevu Thomasa Manna v evropski in svetovni javnosti. Glasovi o Thomasu Mannu pri Slovencih namreč niso nastajali izolirano, temveč kot del širšega evropskega literarnega in kulturnega dogajanja; bili so odvisni od mesta in vloge Thomasa Manna v nemški in evropski javnosti.²

Glede na to bi bilo mogoče pri njem ločiti več obdobj. Kot prvo tako obdobje bi lahko označili čas od začetka njegovega literarnega ustvarjanja do prve svetovne vojne. Prve pomembnejše uspehe je dosegel Thomas Mann ob začetku stoletja z novelami in z romanom *Buddenbrooks*. Ta knjiga je kmalu postala prava duševna last nemškega meščanstva, ki je v njej videlo prikazano svojo podobo. Odslej sta občinstvo in kritika pazljivo spremljala njegov pisateljski razvoj. Skoraj vsaka njegova knjiga je zbudila velik odmev, zlasti v dnevnem tisku; manj zanimanja so kazale zanj revije, predvsem tiste, ki so bile glasila raznih literarnih skupin s točno določenim programom, s katerimi ni imel kaj dosti stika. Četudi je Thomas Mann sam priznaval svojo sorodnost z duhovnimi in literarnimi tokovi svoje dobe, se namreč ni izrecno opredelil za nobeno literarno strujo ali skupino. Vsekakor je s svojim pripovednim delom dosegel velik uspeh pri občinstvu, in dasiravno je napisal v tem času tudi nekaj esejev, je bil znan predvsem kot prozni pisatelj. Razumljivo je torej, da se je tudi inozemstvo pričelo

² Podatki o evropskem odmevu Thomasa Manna se v glavnem opirajo na naslednji deli: *Bürgerin Hans*: Das Werk Thomas Manns. Eine Bibliographie unter Mitarbeit von Walter A. Reichart und Erich Neumann. Berlin: Akademie-Verlag 1959. *Jonas Klaus*: Fifty Years of Thomas Mann Studies. A Bibliography of Criticism. University of Minnesota Press 1954.

zanimati zanj s tega vidika. Njegova dela so najprej prodrli v Avstrijo in Švico. V Avstriji, ki je spričo svoje posredniške vloge za nas še posebej zanimiva, je zbudil s proznimi deli precejšen odmev, razen tega pa je tudi sam že od leta 1902 občasno sodeloval v dunajskem tisku z novelami in publicističnimi prispevki. Prvo tuje jezikovno območje, na katero so v tem času prodrli njegova dela, je bilo v Skandinaviji in na Holandskem. Temu so takoj zatem sledili prvi glasovi v Rusiji; nekoliko pozneje so pričeli prevajati dela Thomasa Manna na Češkem in Poljskem, po letu 1910 pa tudi na angleškem jezikovnem področju.

Prva svetovna vojna, v kateri je Thomas Mann videl svetovnozagodovinsko spremembo največjega pomena, je tako močno vplivala nanj, da je za nekaj let prenehal z umetniškim ustvarjanjem in se lotil razjasnjevanja svojih političnih in svetovnonazorskih stališč. Zlasti s knjigo *Betrachtungen eines Unpolitischen*, ki je nastala v polemiki s pacifistično in demokratično usmerjenim delom nemške inteligence in še posebej s Heinrichom Mannom, se je predstavil nemški javnosti kot izrazit ideološki in politični publicist. V nemškem tisku je delo takoj zbudilo vrsto najrazličnejših odmevov, evropska javnost pa je govorila o njem dosti manj in to šele v prvih povojnih letih, kar je treba nedvomno pripisati splošni kulturni izolaciji med vojno, pa tudi polemični protifrancoski in protidemokratski usmerjenosti dela. Tako je torej v tem času prišlo v ospredje zanimanja Mannovo politično delovanje.

Po vojni se je njegov položaj v nemški javnosti precej spremenil. Njegova pisateljska slava je bila zagotovljena, veliki uspeh romana *Der Zauberberg* (1924) jo je le še utrdil. Njegovi medvojni eseji še niso bili pozabljeni, ko se je znova pričel publicistično udejstvovati. V tem času se je politično preusmeril in se angažiral za demokracijo in republiko. Ta sprememba je v javnosti zbudila mnogo pritrdilnih in morda še več nasprotujočih glasov, dasiravno je do nje prišlo le po logičnem razvoju nekaterih silnic v njegovem miselnem svetu. Vsekakor si je Thomas Mann s publicističnim in esejističnim udejstvom pridobil nekakšno osrednje mesto v nemški javnosti. Vedno bolj se je razvijal v kulturnega reprezentanta weimarske republike. Ta njegova vloga je vsekakor pospeševala njegove stike z inozemstvom. Že v začetku dvajsetih let je pričel sodelovati v tujem tisku, prirejati predavateljske turneje in se udeleževati mednarodnih srečanj. Vsa ta aktivnost seveda ni ostala brez odmeva v inozemski javnosti. Spoznavati so ga pričeli tudi na tistih področjih, kjer prej skoraj niso vedeli zanj. Razen pripovednih del je pričela zbuhati odmeve tudi njegova esejistika. Nobelova nagrada za literaturo, ki jo je dobil l. 1929, pa je napravila iz njega svetovno znanega in priznanega pisatelja.

V dvajsetih letih je Thomas Mann vedno pogosteje posegal v politično življenje weimarske republike. S članki in javnimi nastopi si je pridobil sloves nasprotnika fašizma, zato je po Hitlerjevem prihodu na oblast odšel v emigracijo. Vendar mu njegova vloga kulturnega reprezentanta nemštva ni dopuščala, da bi takoj pretrgal vse stike z Nemčijo. Kljub temu je počasi izgubljal možnost objavljanja v nemškem tisku; zato pa je več objavljal v avstrijskih in švicarskih časopisih, v nemških časopisih na Češkem in se-

veda v nemškem emigrantskem tisku po vsej Evropi. V Nemčiji mu je nacistično usmerjena kritika vedno bolj poskušala odrekati umetniško vrednost in ga uničiti ali pa ignorirati, zlasti še potem, ko so mu zaradi simpatij do emigrantske književnosti odvzeli nemško državljanstvo. Po letu 1936 so glasovi o njem torej izginili iz nemške javnosti, pa tudi v italijanski so postajali vedno bolj redki. Zato pa je tem bolj narasel njegov odmev v preostalem delu Evrope in v Ameriki. V teh letih je končno odkrito nastopil proti fašizmu z vrsto polemičnih spisov, ki so zbudili veliko odmevov, prevodov in komentarjev povsod po svetu in postavili v ospredje pozornosti Mannovo politično vlogo. Z vsem svojim delom, v katerem je razvijal vizijo socialno prenovljene, demokratične in humanistične družbe, je postal nekak predstavnik širokih krogov evropskega meščanstva in inteligence, ki so bili protifašistično usmerjeni in so se zavzemali za sporazum s socialističnimi silami.

Po preselitvi v ZDA se je spet bolj posvetil literarnemu ustvarjanju. Vendar v vseh vojnih letih ni prenehal s političnim delovanjem. Po vojni se mu je spet odprla pot v Nemčijo. Tu pa je njegovo medvojno delovanje naletelo na mešan sprejem in zbudilo obširne polemike okrog problema t.i. zunanje in notranje emigracije, ki so mu onemogočile vrnitev. Njegovo politično prepričanje je postalo sporno tudi v javnosti zahodnih dežel. Toda vsi ti spori niso več mogli prizadeti odmeva in uspeha njegovih literarnih del. V tem času je bil že splošno priznan kot eden največjih nemških pripovednikov v dvajsetem stoletju. Z njegovo smrtjo (1955) se je perspektiva, v kateri ga je videla evropska in svetovna javnost, spremenila. Njegovo življenjsko delo je bilo zaključeno, kar je dalo pobudo za drugačen pristop in za drugačno vrednotenje. Njegova aktualna politična in kulturna dejavnost ni bila več neposredno zanimiva, marveč je postajala že del preteklosti. V ospredje pozornosti je spet stopilo njegovo umetniško delo, ki — če lahko sodimo po rastočem številu prevodov ter po znanstveni literaturi — še vedno intenzivno živi v zavesti literarne publike.

V času med vojnama je bil Thomas Mann torej že tako znan v evropski javnosti, da je njegov odmev moral prispeti tudi k nam. Sicer je res, da so se glasovi o njem pričeli pri nas pogosteje pojavljati šele proti koncu dvajsetih let; doslej vemo samo za en citat izpred prve svetovne vojne.³ Kljub temu je mogoče domnevati, da so imeli Slovenci že pred vojno dovolj možnosti, da bi ga spoznali. Splošno je znano, da je spričo nemške vzgoje in prevladujočega nemškega kulturnega vpliva zavzemala nemška literatura največji del našega literarnega obzorja.

³ Po gradivu, ki je zbrano v Inštitutu za literature SAZU, se je v Ljubljanskem Zvonu pred prvo svetovno vojno pojavilo njegovo ime samo enkrat, ko je Janko Lokar v članku Naš narodni boj v nemškem slovstvu (LZ 1911, št. 9, str. 461) citiral neko mesto iz romana Königliche Hoheit, ki je bil objavljen v Die Neue Rundschau istega leta. Dom in svet pa ni v vseh teh letih niti enkrat omenil Thomasa Manna.

Po letu 1918 je ta neposredna zveza z avstrijskim in nemškim literarnim življenjem sicer popustila, vendar se ni popolnoma pretrgala; večina inteligence, ki je igrala vodilno vlogo v našem kulturnem življenju v dvajsetih letih, je bila nemško vzgojena, kar pomeni, da je bila pri nas še vedno številna nemško beroča knjižna publika. Te misli potrjuje dejstvo, da so naše javne knjižnice v času med obema vojnama imele od vseh inozemskih knjig največ prav nemških. Tako so bila okrog leta 1930 v raznih ljubljanskih knjižnicah zbrana glavna pripovedna dela Thomasa Manna izpred vojne, to zalogo pa so pozneje sproti izpopolnjevali z novejšimi deli.⁴

Mannova dela so bila torej pri nas dostopna. Njegov odmev v evropski javnosti je bil tako velik, da so naši publicisti lahko dobivali svoje znanje o njem tudi po posredni poti. Še ena možnost spoznavanja se jim je nudila prek srbske in hrvaške javnosti: srbski in hrvaški tisk sta namreč že v dvajsetih letih pričela redno spremljati Mannovo dejavnost, komentirati pomembne dogodke iz njegovega življenja in poročati o njegovih novih delih. Razen tega je od leta 1929 dalje izšlo več prevodov novel v knjižni obliki, tik pred začetkom druge svetovne vojne pa je bil preveden še roman *Buddenbrooks*.^{4a} Možnosti za spoznavanje so bile torej vsekakor dane, vendar to dejstvo samo po sebi še ne pove veliko o Mannovem odmevu v naši javnosti; več je mogoče ugotoviti le s pregledom glasov o njem v našem tisku.

⁴ Skoraj v vseh knjižnicah so imeli romana *Buddenbrooks* in *Königliche Hoheit* ter novele v različnih izdajah; ponekod so dobili tudi že roman *Der Zauberberg*, Šentjakobska knjižnica pa je nudila svojim bralcem skoraj vsa Mannova pripovedna dela in tudi nekaj esejističnih knjig. Precej teh izdaj je bilo starejšega datuma, tako da bi utegnile biti nabavljene že pred letom 1918. — Glej: Imenik knjig javne dvorske knjižnice v Ljubljani. Ljubljana 1929. — Imenik knjig ljudske knjižnice Prosvetne zveze v Ljubljani. Ljubljana 1936. — Imenik knjig Šentjakobske knjižnice v Ljubljani. Ljubljana 1928 (z dodatki l. 1930, 1935, 1941).

^{4a} Prvi članek o njem pri Srbih je bil objavljen leta 1910 v listu *Pravda*; to je bilo poročilo o romanu *Königliche Hoheit*, ki je izšel komaj leto dni prej. Naslednji članki so se pojavili šele po prvi svetovni vojni. Precejšnjo pozornost so mu srbski in hrvaški poročevalci posvetili ob njegovi petdesetletnici; leto dni zatem so poročali tudi o njegovi pariški turneji. Seveda so večje število člankov sprožili še podelitev Nobelove nagrade, odhod v emigracijo in odvzem državljanstva. O Thomasu Mannu je precej pisal tudi zagrebški nemški tisk. — Prevodi v knjižni izdaji: *Izabrana dela*. (Izbor novel. Prevedla Anica Savić-Rebac. Beograd 1929.) — *Mali gospodin Frideman*. (Novela. Beograd 1931.) — *Bajaco*. (Novela. Beograd 1931.) — *Težak čas*. (Novela. Zagreb 1935.) — *Buddenbrookovi*. (Beograd 1939.)

II

Ime Thomasa Manna je bilo prvič zapisano v slovenskem povojnem tisku že leta 1919. Takrat je namreč izšel v Večernem listu prevod njegove novele Čudežni otrok.⁵ Prevod je očitno nastal popolnoma slučajno: Večerni list je bil namreč političen dnevnik, ki je približno tri četrtine svojega obsega posvečal politiki, ostanek pa raznim zanimivostim in feljtonu. Prevajalec se je podpisal s psevdonimom Savin, ki ga ni bilo mogoče razrešiti. Prevod je slab in mu je videti, da je priložnostno delo.

V naslednjem letu je Thomasa Manna omenil Ivan Pregelj v Času.⁶ Ko je pregledoval vpliv vojne na tuje literature, je posvetil nemški samo naslednji stavek: »Med neštetimi Nemci sta najbolj krviželjna Tomaž Mann (»écrivain le plus chauvin«) in Richard Dehmel (†1920)«. Iz vsebine in formulacije stavka je razvidno, da je Pregelj to sodbo povzel po nekem francoskem viru. Nedvomno se nanaša na medvojne Mannove eseje, zlasti na Betrachtungen eines Unpolitischen. Pregelj po vsej verjetnosti tega dela ni sam poznal, saj sicer najbrž ne bi prevzel tako enostranske sodbe (dasiravno se je ta ujemala s splošnim protinemškim razpoloženjem naše javnosti).

Tem prvim glasovom je sledilo obdobje molka, ki je trajalo vse do leta 1925. Takrat je Josip Vidmar v svoji reviji Kritika citiral neko mesto iz knjige Betrachtungen eines Unpolitischen, ki obravnava razmerje med impresijo in ekspresijo kot dvema neobhodnima elementoma umetnosti,⁷ in poskušal z njim podpreti oziroma utemeljiti svoje pojmovanje realizma. Taka funkcija citata opozarja na dejstvo, da Vidmarjev odnos do Thomasa Manna ni bil samo odnos poročevalca, marveč da je nastal globlji stik med Mannovim in njegovim estetskim nazorom, ki ga bo treba še podrobneje obravnavati. Ne glede na to je bil Vidmar prvi, ki je opozoril našo javnost na Mannovo esejistično

⁵ Th. Mann: Čudežni otrok. Poslovenil Savin. Večerni list I, 1919, št. 215 str. 4, št. 221 str. 4. — Izvirnik je bil objavljen najprej v časopisu (Das Wunderkind. Novelle. Neue Freie Presse, Wien. Nr. 14128, 25. 12. 1905) in potem v knjižni izdaji z istim naslovom: Das Wunderkind. Novellen. Berlin: S. Fischer (1914). Naslednje izdaje so izhajale v letih 1916, 1917, 1918.

⁶ Dr. Ivan Pregelj: Svetovna vojna in slovensko slovstvo. Čas XIV, 1920, št. 1—3, str. 72.

⁷ (Josip Vidmar): Opombe k naši kritiki. Kritika 1925, 8. zv., str. 121. Citirano mesto izvira iz Betrachtungen eines Unpolitischen, Berlin, Fischer 1922, str. 600—601.

delo. Tudi v naslednjem letniku Kritike je še dvakrat navajal Mannove misli.⁸

V letu 1926 so se naši časopisi večkrat ustavljali ob Thomasu Mannu. Tako je Jutro že v januarju objavilo kratko vest o njegovem potovanju v Pariz.⁹ V istem časniku je bil preveden tudi odlomek iz Mannovega dnevnika Pariser Rechenschaft, v katerem opisuje avtor svoje srečanje z voditeljem panevropskega gibanja, grofom Coudenhove-Kalergijem.¹⁰ Ta prevod je sledil vrsti člankov, ki so prikazovali Coudenhove-Kalergijev načrt za politično ureditev sveta, in je bil zamišljen kot ilustrativno dopolnilo, ki naj bi predstavilo našemu občinstvu avtorja tega načrta.

O bolj neposrednem zanimanju za Manna priča prevod odlomka iz knjige Betrachtungen eines Unpolitischen, ki je bil prav tako objavljen v Jutru.¹¹ Odlomek z naslovom Neliterarna dežela (prevedel ga je Josip Vidmar) prikazuje zgodovinsko vlogo Nemčije, ki je v vsem svojem obstoju protestirala proti zahodni, latinski civilizaciji in njenemu izrazu — literaturi. V njem je torej v skrčeni obliki podana osrednja teza vse knjige, ki ponazarja politično in idejno usmerjenost svojega avtorja med prvo svetovno vojno. Na izbiro odlomka je verjetno vplivalo dejstvo, da je to poglavje eno najkrajših in najmanj osebnih v vsej knjigi. Vsekakor pa je presenetljivo, da se je uredništvo odločilo prav za odlomek iz Betrachtungen v času, ko se je politično prepričanje in delovanje Thomasa Manna že davno spremenilo, takoj po pariškem gostovanju, ki je bilo ena najvidnejših manifestacij njegove nove usmerjenosti.

Nekoliko nas lahko preseneča tudi dejstvo, da se naše revije sploh niso ustavile ob tem dogodku. V tem letu se je ime Thomasa Manna pojavilo le v Mladini, kjer je bil kot aforizem pod črto objavljen neki njegov citat o razmerju med staro in mlado generacijo.¹²

⁸ Josip Vidmar: Cankarjeva človečnost. Kritika 1926/27, 1. zv., str. 3. — Isti: Nova lirika. Kritika 1926/27, 2. zv., str. 30. Ta citat izvira iz enega najpomembnejših Mannovih povojnih esejev o umetnosti (Goethe und Tolstoi, poglavje Natur und Nation).

⁹ Thomas Mann v Parizu. Jutro, 23. 1. 1926, št. 18, str. 3.

¹⁰ Coudenhove-Kalergi. Narodni dnevnik III, 1926, št. 177, str. 2. Odlomek je bil verjetno povzet po Die Neue Rundschau, kjer je bil l. 1926 prvič objavljen Mannov pariški dnevnik.

¹¹ Th. Mann: Neliterarna dežela. Jutro VII, 1926, št. 31, str. 12.

¹² Mladina III, 1926/27, št. 1, str. 2.

V letu 1927 je odmev Thomasa Manna prodril v osrednje slovenske revije. Takrat je Jakob Šolar v Domu in Svetu objavil članek o njegovem romanu *Der Zauberberg*;¹³ to je bil prvi glas o njem v DS in sploh prvi članek o njem v slovenskih revijah. Šolar ugotavlja, da si je Thomas Mann s tem romanom osvojil mesto v svetovni književnosti. K temu sta pripomogli dve lastnosti romana, ki ju Šolar imenuje »zunanja znaka dobe«: kozmopolitizem in sinteza življenja. Na kratko obnavlja fabulo in poskuša prikazati zlasti idejno problematiko. Umetniško kvaliteto dela ocenjuje s kriterijem umetniške ali notranje tvorne sile, ki daje prikazanemu svetu življenjsko svežost in pomembnost. Posebna odlika dela je po njegovem mnenju v tem, da zajema vso življenjsko pestrost. Taka sinteza življenja je značilna za novejšo smer v literaturi; ta sicer uporablja vse dobre strani naturalistične šole, a jo v sintetičnem pogledu presega, kajti naturalizem se je poglobljal le v posamezne kosce problemov. S to kategorijo sinteze življenja, ki mu postane splošno veljaven umetniški kriterij, utemeljuje Šolar svojo pozitivno oceno Mannovega romana.

Šolarjev članek je nastal razmeroma zgodaj, komaj tri leta po izidu romana. Njegove pomanjkljivosti je mogoče pojasniti z dejstvom, da avtor ni nameraval napisati podrobne analize romana, temveč samo prvo poročilo o njem. Članek je očitno nastal kot rezultat neposrednega stika z delom in ni obtežen s prejšnjimi predstavami in znanjem o pisatelju. Vsekakor je ta prvi stik pustil ugoden vtis; v skladu s tem je avtor članka tudi poskušal pripisati romanu s svojo sodbo trajnejšo, nadčasovno vrednost.

V istem letniku DS je o svojem odnosu do Thomasa Manna spregovoril Josip Vidmar, in sicer v intervjuju Janka Travnja s predstavniki mlade slovenske literarne generacije.¹⁴ Vidmar je povedal, da visoko ceni Thomasa Manna, katerega dela so mu dala izdaten pouk, in javno priznal svojo pripadnost k njegovim estetskim nazorom; obenem je tudi omenil Mannov odnos do Zolaja v zvezi s problemom novega realizma. Ta izjava je potrdila sorodnost njegove in Mannove estetske miselnosti, o kateri so pričali že prejšnji citati in omembe v Kritiki.

V istem letu se je ime Thomasa Manna prvič pojavilo tudi v Ljubljanskem Zvonu, kjer je Miran Jarc omenil njegov vpliv na sodobno

¹³ Jakob Šolar: Thomas Mann: *Der Zauberberg*. DS XL, 1927, št. 1, str. 56—57.

¹⁴ Janko Traven: *Obraz mlade slovenske literarne generacije*. Angelo Cerkenik, Miran Jarc, Tone Seliškar, Anton Vodnik in Josip Vidmar o našem času in o sebi. DS XL, 1927, str. 94.

francosko književnost.¹⁵ Značilno pri tem je le, da je ta odmev prodril k nam iz francoskih virov. Mannu je bila posvečena tudi kratka omemba v Mladini; tu je Bratko Kreft zapisal dvomljivo trditev, da je tudi Thomas Mann, tako kot skoraj vsi veliki sodobni romanopisci, našel v Zolaju svoj vzor.¹⁶

V letu 1928 je Josip Vidmar objavil v LZ obširen polemični članek Umetnost in svetovni nazor; v njem je sistematično prikazal osrednje teze svojega umetnostnega nazora. Ko je razpravljal o umetniškem doživetju, je citiral neko misel Thomasa Manna o posebnem umetniškem razmerju do vsega človeškega, ki omogoča umetniško ustvarjanje.¹⁷ Vidmar se s to mislijo seveda strinja in jo navaja v razlago svojemu prepričanju. V istem letniku LZ je tudi Miran Jarc bežno omenil Mannovo uredniško oziroma izdajateljsko delovanje.¹⁸

Istega leta je France Koblar objavil v DS daljši članek ob stoletnici rojstva L. N. Tolstoja.¹⁹ Skoraj polovico članka je posvetil novejši literaturi o Tolstoju in pri tem med drugimi deli prikazal tudi Mannov esej Goethe und Tolstoi. Povzel je glavne Mannove ugotovitve, vendar jih ni spravil v medsebojno zvezo in ni prikazal njegovega miselnega sistema. Tako je ta esej, ki je eno najpomembnejših Mannovih del te vrste, zbudil v naši javnosti le posreden odmev.

¹⁵ Miran Jarc: Evropski duh v sodobni francoski književnosti. LZ XLVII, 1927, št. 4, str. 242.

¹⁶ Bratko Kreft: Emil Zola. (Literarna skica ob 25-letnici smrti). Mladina IV, 1927/28, št. 1, str. 5. — Vsaj kar zadeva Manna, je ta trditev sporna, dasiravno je bilo to mnenje v takratni evropski javnosti precej razširjeno. Thomas Mann ga je sam zanikal na več mestih in se je zlasti v Betrachtungen eines Unpolitischen izrecno distanciral od Zolaja. To vsekakor dokazuje, da Kreft ni poznal njegove esejistike.

¹⁷ Josip Vidmar: Umetnost in svetovni nazor. LZ XLVIII, 1928, št. 2, str. 99. Glede na kontekst zbuja citat vtis, kakor da bi bil prevzet iz kakega eseja; v resnici pa izvira iz novele Tonio Kröger; gl. Thomas Mann, Ausgewählte Erzählungen, Frankfurt, Fischer 1954, str. 151.

¹⁸ Miran Jarc: Kujige Vodnikove družbe za leto 1928. LZ XLVIII, 1928, št. 5, str. 181. Jarc je ocenjeval program knjižne zbirke Vodnikove družbe in pri tem kot zgled poljudnih in privlačnih, vendar dobrih del navedel zbirko Romane der Welt, ki jo je izdajala založba Knauer, urejala pa sta jo Thomas Mann in H. G. Scheffauer. Uvodna beseda, v kateri je Thomas Mann razlagal program in namen zbirke, je bila objavljena v prvi knjigi serije, razen tega pa še v listih Berliner Tagblatt, Prager Presse in Neue Zürcher Zeitung. (Glej: Hans Bürgin: Das Werk Thomas Manns, str. 65—64.)

¹⁹ France Koblar: Ob stoletnici L. N. Tolstoja. DS 1928, št. 7, str. 219—220.

V letu 1929 je dnevnik Slovenec posvetil Thomasu Mannu kratko notico,²⁰ v kateri je njen avtor Silvester Škerl ugotovil, da se Mann vedno bolj razvija v tip bodočega književnika. Škerl namreč po raznih znakih pri sodobnih pisateljih sklepa, da bodo v bodočih literarnih delih poleg epskih, lirskih in dramatskih elementov vedno bolj vidni tudi filozofski, estetski in etični, morda tudi historični; bodoča dela bodo torej sinteza vseh teh elementov. Zadnja Mannova dela so za Škerla v tej notici primer, ki reprezentira smer bodočega razvoja literature. Škerl je tudi prvi omenil novo Mannovo epsko delo — ciklus romanov na svetopisemsko temo.

V istem letu se je LZ večkrat v različnih zvezah ustavil ob Thomasu Mannu. Omembi Josipa Vidmarja²¹ in Stanka Lebna²² sta manj pomembni. O njem je spregovoril tudi Fran Albreht, ko je v članku ob sedemdesetletnici Knuta Hamsuna na kratko orisal položaj sodobnega evropskega romana.²³ O novostih na tem področju je bil dobro poučen, saj je navajal med drugim tudi Itala Sveva, Jamesa Joycea in Virginio Woolf. Po njegovem mnenju se v evropskem romanu razvija nova smer — sodobni psihološki realizem; njegov predstavnik je med drugim tudi Thomas Mann, ki je, tako kot Galsworthy, »besednik sodobnega evropskega meščanstva v romanu«. ^{23a} Vsekakor je Albreht z izrazom »sodobni psihološki realizem« prvi v naši javnosti poskušal opredeliti pripadnost Mannovega dela k neki literarni smeri.

III

Podelitev Nobelove nagrade leta 1929 je odločilno pospešila spoznavanje Thomasa Manna v inozemstvu in tudi pri nas. Vendar je bil odmev tega dogodka v naših revijah proti pričakovanju precej skromen; LZ in DS ga na primer sploh nista zabeležila. Pač pa se mu je dokaj hitro odzvalo dnevno časopisje.

²⁰ s. š.: Kaj novega pripravlja Thomas Mann? Slovenec 1929, št. 52, str. 7.

²¹ Josip Vidmar: Slavko Savinšek: Milica, otrok bolesti. LZ 1929, št. 1, str. 60.

²² Stanko Leben: Knjižni program Vodnikove družbe. LZ 1929, št. 5, str. 315.

²³ Fran Albreht: Knut Hamsun. Ob njegovi sedemdesetletnici. LZ 1929, št. 8, str. 471.

^{23a} Takšne primerjave med Galsworthyjem in Mannom so bile priljubljena tema zlasti v tedanji anglosaški kritiki.

Dnevnik Jutro se sicer ni ustavljal ob tem, pač pa je v njegovi tedenski prilogi Življenje in svet izšel članek o Thomasu Mannu.²⁴ Anonimni avtor članka si je očitno zastavil cilj poročati o življenju in delu Nobelovega nagrajenca. Pri tem je res navedel nekaj podatkov, zlasti biografskih, ki dotlej še niso bili objavljeni v našem tisku. Po njegovih izjavah je mogoče sklepati, da je poznal nekatere Mannove eseje. O njegovih pripovednih delih je bil dokaj slabo poučen; romana Der Zauberberg očitno ni sam bral, pač pa mu je bilo znano, kakšne polemike je sprožil. Vsekakor je negativno sodil o njem. Znana mu je bila takratna republikanska politična orientacija Thomasa Manna, vendar ni omenil njegovega medvojnega nacionalističnega obdobja. Prišteval ga je med meščanske pisatelje in omenil zlivanje romanskega in nordijskega elementa v njegovih delih. Obširneje je spregovoril o romanu Buddenbrooks, ki ga je ocenil kot najboljše Mannovo delo; tudi s to sodbo se je pridružil takrat splošno razširjenemu mnenju. Iz vsega članka je razvidno, da je bil avtorjev odnos do Thomasa Manna žurnalistično površen. Njegovo zanimanje za tega pisatelja je izviralo iz čisto zunanjih vzrokov, njega samega pa Mannovo delo ni prizadelo in ni mogel vzpostaviti globljega stika z njim. Zato je njegov članek samo informativne narave in v njem ni mogel povezati posameznih dejstev v celotno podobo pisatelja in njegovega dela; zato ga tudi ni mogel samostojno oceniti, marveč se je pri tem bistveno opiral na švedskega akademika Bööka, ki je uradno utemeljil podelitev Nobelove nagrade.

Na dokaj višjem nivoju je članek, ki je bil objavljen ob isti priložnosti v dnevniku Slovenec.²⁵ Tudi tu začenja anonimni člankar z glavnimi biografskimi podatki, Thomasa Manna primerja z bratom Heinrichom in poskuša orisati njune nasprotujoče si idejne in politične pozicije med vojno, vendar ugotavlja, da se nacionalno občutje pri Thomasu Mannu ni nikoli sprevrglo v šovinizem. Omenja tudi njegovo povojno esejistično udejstvovanje, v katerem vidi izraz njegove bistvene osebne poteze — intelektualizma. Ta poteza se kaže tudi v njegovih pripovednih delih, zlasti v tistih iz poznejših let, in jim je v umetniškem pogledu škodljiva. Umetniško najbolj čiste so po člankarjevem mnenju Mannove novele, v katerih je prikrita. Njegova sodba o umetniški vrednosti romana Buddenbrooks je nejasna, če ne celo proti-

²⁴ Thomas Mann. Letošnji odlikovanec z Nobelovo nagrado. Življenje in svet 1929, št. 22, str. 597–598.

²⁵ Letošnje Nobelove nagrade. Slovenec 1929, št. 262, str. 7.

slovna. Der Zauberberg pa kaže po njegovem mnenju že izvršeno spojitve avtorjevih umetniških in intelektualističnih stremeljenj. Člankar označi to delo kot novodobni vzgojni roman; od psiholoških romanov, ki jim je sicer podoben, se loči v tem, ker temelji na strogo razumskem spoznavanju in dojemanju skrivnosti življenja. Poglavitno črto dela pa vidi člankar v razglabljanjih in pogovorih nastopajočih oseb.

Avtor članka je bil očitno precej dobro poučen o Thomasu Mannu. Kljub temu, da hoče biti njegov članek samo poročilo, zbuja posamezne oznake vtis, da so nastale kot rezultat samostojnega ukvarjanja z Mannovim delom. Zlasti njegova obsodba romana Buddenbrooks, ki je bila objavljena prav v času, ko je bila zanj podeljena Nobelova nagrada, priča o recenzentovi samostojnosti. Uspelo mu je, da se ni ustavil le pri posameznih delih, marveč si je ustvaril celotno podobo Thomasa Manna, katere osrednja točka je teza o njegovem intelektualizmu. Z njo so v zvezi tudi sodbe o umetniški vrednosti posameznih del: po avtorjevem mnenju namreč poudarjanje intelektualne plati škoduje estetski vrednosti dela. Ta misel pa predpostavlja prepričanje o bistveni različnosti umetniškega in intelektualnega, ki je skrita v osnovi pričujoče recenzije in jo uvršča k nekemu določenemu estetskemu prepričanju, ki je bilo tudi v takratni slovenski kritiki precej razširjeno.

Najpomembnejši odmev, kar jih je v naših revijah zbudila podelitev Nobelove nagrade, je bil esej Josipa Vidmarja o Thomasu Mannu v prvem letniku *Modre ptice*.²⁶ V prvem delu eseja našteva Vidmar pripovedna in esejistična dela Thomasa Manna, spregovori nekoliko obširneje o *Betrachtungen eines Unpolitischen*, nato pa omenja njegovo povojno publicistiko in javno nastopanje; zaradi te vsestranske aktivnosti je Mann po njegovem mnenju osrednja osebnost literarnega življenja v povojni Nemčiji. V drugem delu poskuša Vidmar označiti Mannovo delo. Najprej razlaga njegovo razmerje do predhodnikov — Schopenhauerja, Nietzscheja in Wagnerja — s pomočjo daljšega avtobiografskega citata iz *Betrachtungen eines Unpolitischen*. Po Vidmarjevem mnenju je Mann pisatelj dekadence, to se pravi propada stare neevropske, nedemokratične, nepolitične in neduhovne Nemčije; s tem propadajočim svetom simpatizira, a je hkrati v svojem delu že v dokajšnji meri predstavnik nove evropske civilizacije, demokratičnega in kozmopolitskega duha. Ta osrednji problem nemškega življenja — konflikt srca, duše, narave zoper duha — se vleče skozi vsa njegova dela od romana Buddenbrooks dalje. Rešitev tega problema je našel v etično

²⁶ Josip Vidmar: Thomas Mann. *Modra ptica* I, 1929/30, št. 2, str. 27—29.

pojmovani sintezi obeh elementov; to mu je omogočilo, da je po vojni ustvaril svoj prvi »optimistični« roman *Der Zauberberg*, katerega junak obvlada svoj organski pesimizem, svoje nagnjenje k boleznim in smrti, in se spremeni v človeka z voljo do življenja. Ta sprememba se izvrši v razumski in spoznavni sferi, kar velja nasploh za vso Mannovo umetniško problematiko. Zato je za njegovo literarno delo značilna neka nepoljudnost; vendar se ji pisatelj ne more izogniti, kajti svojo problematiko mora predstavljati v človeških sferah, ki so dostopne zavesti.

Josip Vidmar je v času, ko je pisal ta esej, dobro poznal Mannovo delo, saj se je že več let ukvarjal z njim. Zato je lahko navedel skoraj popoln seznam njegovih knjig; razen tega je podčrtal pomen njegove esejistike in javnega delovanja. Zlasti pomembna pa je njegova oznaka Mannove umetniške problematike. Pri tem se je oprl na njegove avtobiografske spise in odlomke; tako mu je uspelo, da se je približal njegovemu idejnemu in umetniškemu svetu, prišel v stik tudi z njegovimi globljimi plastmi in si ustvaril o njem kompleksno podobo, ki jo je posredoval slovenski javnosti. Te pripombe seveda še zdaleč ne nakazujejo vseh razsežnosti Vidmarjevega odnosa do Thomasa Manna, marveč zadevajo predvsem informativno vrednost njegovega eseya. A tudi kot informacija je ta esej nekak višek dotodanjih odmevov Thomasa Manna pri Slovencih, ki mu majhne stvarne napake ne morejo zmanjšati pomena.²⁷

V isti številki *Modre ptice* je obenem z Vidmarjevim esejem izšel krajši Mannov pripovedni tekst z naslovom *Gladujoči*.²⁸ Ta je nastal približno v istem času kot novela *Tonio Kröger* in ji je tudi tematsko soroden: prikazuje umetnika v njegovem razmerju do normalnih ljudi in meščanskega življenja, iz katerega je izobčen in h kateremu ga vleče ironična ljubezen. Tekst je torej blizu osrednji problematiki Mannovega zgodnjega pripovedništva, ki naj bi ga očitno predstavljal v *Modri ptici*. Na izbiro je nedvomno vplival tudi zunanji faktor: tekst je bil zaradi

²⁷ Vidmar trdi, da je dobil Mann Nobelovo nagrado za roman *Der Zauberberg*, v resnici pa mu je bila podeljena predvsem za *Buddenbrooks*. Razen tega navaja napačen čas nastanka novele *Das Wunderkind*.

²⁸ Thomas Mann: *Gladujoči*. Prevedel Božo Vodušek. *Modra ptica* I, 1929/30, št. 2, str. 29–34. Novela je bila prvič objavljena v reviji *Die Zukunft* l. 1905, nato pa v novelističnih zbirkah *Der kleine Herr Friedemann und andere Novellen* (1906 in še v vrsti poznejših izdaj), *Novellen* (1922 v okviru zbranih del) ter še v več različnih izdajah po l. 1950. Prevod je kontroliran po izdaji: Thomas Mann, *Novellen I*, Berlin, S. Fischer 1922 (= *Gesammelte Werke*).

majhnega obsega posebej primeren za objavo v reviji. Ne da bi se spuščali v podrobnosti, lahko ugotovimo, da je v prevodu cela vrsta mest, ki bi jim bilo mogoče ugovarjati. Posamezni izrazi so prevedeni nerodno in netočno, tako da v pomenskih odtenkih ne ustrezajo originalu. Nekatera podobna mesta ne prizadevajo originala toliko po pomenski plati, ampak bolj po svoji stilni funkciji. Seveda vseh takih mest ne gre ocenjevati samih po sebi, temveč po njihovi funkciji v sklopu celote. Kjer je prevajalec zgrešil pomen pri važnejšem izrazu, ima to lahko hude posledice za prevod, banalizira vsebino in prizadene delo prav v njegovi osrednji točki.²⁹ Tudi na področju sintakse je prevajalec precej svobodno ravnal z originalom. Kjer je bilo mogoče, je nadomeščal veznike z ločili in se izogibal zloženim stavkom. Po drugi strani pa se je skušal izogniti kopičenju substantivno rabljenih adjektivov in participov ter epitetov, nominalne izraze pa je poskušal nadomestiti z odvisniki. Z vsem tem se seveda ni spremenila le stavčna struktura, ampak tudi struktura prikazanega umetniškega sveta: odnosi med posameznimi predmetnostmi tega sveta, ki so v originalu sklenjeni in pregledni, se zameglijo in odmaknejo v ozadje. Posledice takega prevajanja se poznajo tudi v ritmu prevoda, ki je precej bolj razčlenjen kakor umirjeni ritmični tok originala. Prevajalec se je torej poskušal izogniti nominalnemu izražanju in dolgim periodam, ki veljajo za značilnost nemščine, pri tem pa se je verjetno preveč odmaknil od strukture originala.

V isti številki *Modre ptice* je bil objavljen še en tekst Thomasa Manna — pismo Knutu Hamsunu ob njegovi sedemdesetletnici.³⁰ V tem spisu je Mann poskušal označiti Hamsuna kot pisateljsko osebnost in interpretirati njegove glavne težnje, razen tega pa je tudi pojasnil svoje osebno razmerje do njega. Pismo naj bi v *Modri ptici* očitno zastopalo

²⁹ Tako na primer govori tekst o nekem glasbenem odlomku, v katerem se izraža »die leidende Einheitssehnsucht«, prevajalec pa ga je nadomestil z izrazom »razbolelo hrepenenje po ženski«. Neposredni predmet junakovega hrepenenja v tem tekstu je sicer res ženska; vendar to umetnikovo hrepenenje po enotnosti ni usmerjeno samo vanjo, marveč zajema vse normalne, preproste, srečne ljudi, od katerih je ločen, zajema tako rekoč ves nasprotni pol sveta. V tem izrazu je pravzaprav zaobsežena ideja dela. Razen tega je treba upoštevati, da to mesto opisuje izvajanje odlomka iz Wagnerjeve opere *Tristan in Izolda*. V Mannovi interpretaciji Wagnerja pa je »Einheitssehnsucht« eden osrednjih pojmov.

³⁰ Thomas Mann: Knutu Hamsunu k sedemdesetletnici. *Modra ptica* I, 1929/30, št. 2, str. 41—43. Prevedel Božo Vodušek. — Prevod je bil očitno narejen po knjigi *Die Forderung des Tages, Reden und Aufsätze aus den Jahren 1925—1929*, Berlin, S. Fischer 1930.

Mannovo esejistiko. Eden od kriterijev, po katerem je bilo izbrano, je bila brez dvoma njegova aktualnost, saj je preteklo komaj nekaj mesecev, odkar je bilo objavljeno v knjigi *Die Forderung des Tages*. Vendar je uredništvo vodilo pri tem bolj zanimanje za Hamsuna: založba Modra ptica je namreč v tem letu izdala dve njegovi knjigi in postavila več drugih na program za prihodnja leta, glasilo založbe — revija Modra ptica pa je že v prejšnji številki objavila Vidmarjev esej o Hamsunu. Toda kljub temu in kljub dejstvu, da je bilo Mannovo pismo le priložnostni spis, je lahko seznanilo pazljivega bralca s temeljnimi kategorijami njegovega duhovnega sveta.

Ta številka Modre ptice, ki je izšla kmalu po podelitvi Nobelove nagrade, je bila torej popolnoma v znamenju Thomasa Manna. Pozneje se je v istem letniku pojavilo njegovo ime še v literarnih zapiskih Antona Ocvirka,³¹ ki ga je omenil kot pisatelja sodobnega analitičnega romana in kot esejista.

Zanimanje za Thomasa Manna, ki ga je zbudila podelitev Nobelove nagrade, tudi v naslednjem letu še ni ponehalo. Temu lahko pripišemo dejstvo, da je naš tisk v letu 1930 razmeroma hitro spremljal njegove publikacije. Tako je Jutro objavilo povzetek njegove avtobiografije že nekaj dni za tem, ko je izšla v junijski številki revije *Die Neue Rundschau*.³² Ta povzetek je sistematično, četudi na kratko prikazal glavna dejstva iz Mannovega življenja, vendar je pri tem bolj poudarjal zunanje dogodke in zanemarjal duhovni razvoj ter komentarje lastnih del, ki jim je avtor v originalu posvetil dokaj pozornosti.

Približno ob istem času je Slovenec objavil oceno najnovejše Mannove novele *Mario und der Zauberer*.³³ Recenzent Silvester Škerl se ni omejil samo na to pripovedno delo, ampak je spregovoril tudi o zbirki esejev *Die Forderung des Tages* in mimogrede omenil avtobiografijo. Po njegovem mnenju je Thomas Mann prepričan predstavnik meščanstva in meščanske ideologije. Priznava mu sicer nenavadno pisateljsko spretnost in intelektualno ostrino, vendar je prepričan, da ni nikak epohalen pojav in da ne zasluži tako visoke ocene, h kakršni nas razen njegove

³¹ Anton Ocvirk: Literarni zapiski II. Modra ptica I, 1929/30, št. 3, str. 65; Literarni zapiski III. Modra ptica I, 1929/30, št. 5, str. 112.

³² Avtobiografija Thomasa Manna. Jutro XI, 1930, št. 131, str. 6. Povzeto po T. M.: Lebensabriss. *Die Neue Rundschau*, Berlin, 41. letnik, št. 6, junij 1930.

³³ s. š.: Thomas Mann: *Mario und der Zauberer*. Slovenec 1930, št. 150, str. 9. Naslov originala: T. M.: *Mario und der Zauberer. Ein tragisches Reiseerlebnis*. Berlin: S. Fischer 1930.

pisateljske spretnosti zavaja tudi njegova svetovna slava in Nobelova nagrada. Nato recenzent na kratko povzema fabulo novele in ugotavlja, da je njena zgradba simetrična. Po tem sklepa, da si je avtor oziroma pripovedovalec, ki je pravzaprav idealen meščan, prizadeval ustvariti v svojem delu strog in temeljit red v nenavadnih, izrednih dogodkih, ki so izven njega in se njegovemu racionalističnemu redu in nazoru ne morejo podati. Ta postopek, ki ga recenzent odkriva v analizirani noveli, pa takoj posploši in sklepa, da je osnovna Mannova težnja tolmačenje in obravnavanje pojavov ne iz njih samih, marveč iz njega, Thomasa Manna, in iz njegove ideologije. Tak postopek bi bil na mestu, ko bi bil Mann čisto stvariteljski, eruptiven značaj. Ker pa ni to, temveč si zastavlja naloge tolmačenja, interpretacije, ne more njegovo delo doseči epohalnega pomena, temveč ostaja prehodno in morda celo zgrešeno prizadevanje.

Članek Silvestra Škerla je zanimiv z več vidikov. Predvsem je to prvi odmev novele *Mario und der Zauberer* v naši javnosti. Bolj pomembno je dejstvo, da je to prvi članek pri nas, ki je zavzel izrazito odklonilno stališče do Thomasa Manna. Končno se v njem kaže, kako se je v kratkem času spremenil Škerlov odnos do Thomasa Manna; kajti v notici, ki jo je objavil leto dni prej v *Slovincu*, je izražal še vseskozi pozitivno sodbo o njem, saj mu je Mann veljal kot primer bodočega razvoja literature. Vsekakor pa ta članek temelji na nekem določenem pojmovanju literature in literarnega ter sploh duhovnega ustvarjanja. Pri tem Škerl loči na eni strani vulkansko eruptiven značaj, ki ustvarja suvereno iz samega sebe in je edini sposoben ustvarjanja prave umetnosti, na drugi pa interpretira, ki mora tolmačiti stvari iz njih samih in se podrežati njihovem imanentnemu redu. Thomas Mann ni ustvarjalec, marveč interpret. Kljub temu tolmači stvari iz samega sebe in svoje ideologije, kar je zgrešeno prizadevanje. Vendar to ni njegova čisto osebna in slučajna lastnost. Škerl namreč obravnava Manna kot predstavnika meščanstva oziroma meščanske racionalistične ideologije. Očitno je torej, da obsoja Škerl meščansko racionalistično ideologijo prek njenega predstavnika Thomasa Manna kot nekaj nezadostnega in preživelega. Iz takega odnosa do meščanstva izvira tudi negativna ocena Mannovega dela, kajti Škerl reducira to delo na njegov ideološki korelat.

S tem, da je Škerl odklonil Manna kot predstavnika meščanstva oziroma meščanske ideologije, ga je povezal z ideološko in socialno kategorijo, ki je bila prisotna tudi pri nas. Dejstvo, da je ta ocena izšla v *Slovincu* — glasilu katoliškega tabora, ji je seveda dalo še bolj določen polemični prizvok. To je takoj povzročilo reakcijo na nasprotni

strani. V reviji Naša doba, ki jo je izdajal konzorcij Jutra in so jo urejali vidni predstavniki našega liberalnega meščanstva, je kot odgovor na Škerlov članek izšla glosa Meščanstvo v nemilosti.³⁴ Glosator med napadi na meščanstvo s katoliške strani posebej omenja članek Silvestra Škerla. Bistvo Škerlovega članka je po njegovem mnenju napad na jasno mišljenje; to je odraz pri nas dokaj razširjenega prepričanja, da je jasnost misli znak njihove površnosti in plitvosti. Glosator zavrača to prepričanje, za katerim se po njegovem skrivajo nečedni interesi; napade na meščanstvo, ki so postali predmet njegove glose, pa loči od ciljev in teženj četrtega stanu in jih ne preveč vpljudno označi kot »srednjeveško meniško in laično mistiko«.

V istem letniku Naše dobe je tudi Ivan Lah citiral neko misel Thomasa Manna o neuničljivosti narodne duše.³⁵ Obširneje pa je spregovoril o njem Božidar Borko;³⁶ njegovo razmišljanje se je sprožilo ob politični aktivnosti Thomasa Manna in podobnih akcijah čeških književnikov v tem letu. Borko ugotavlja, da je v narodnem življenju včasih nujno potrebno umetnikovo neposredno, publicistično angažiranje, čeprav je sicer proti prisiljeni tendenčnosti samih umetniških del. Primer takega umetnikovega angažiranja mu je govor Deutsche Ansprache, Ein Appel an die Vernunft, v katerem je Mann svaril pred nevarnostjo nacionalnega socializma v Nemčiji.

Ta članek Božidarja Borka je bil prva obširnejša reakcija na omenjeni Mannov govor v naši javnosti. Njegov namen ni bil poročati o tem govoru, ampak mu je ta hkrati s podobnim manifestom čeških pisateljev dal povod za razmišljanje o vprašanju nacionalne kulture, o nacionalizmu, internacionalizmu in kozmopolitstvu. Ob tem splošno evropskem problemu si je lahko v precejšnji meri prisvojil Mannove misli, ki so mu nudile izhodišče za nadaljnje razglabljanje in za oblikovanje lastnega stališča. Vendar je značilno, kako je Borko interpretiral Mannov apel: njegov konkretni politični program — predlog za sodelovanje meščanstva in socialne demokracije proti fašizmu — je dobil v Borkovem poročilu veliko bolj splošno in neobvezno formulacijo, ki

³⁴ Dr. -b- (= Josip Birsa?): Meščanstvo v nemilosti. Naša doba 1930, št. 11, str. 392.

³⁵ Dr. Ivan Lah: Jugoslovanska akcija in naš kulturni problem. Naša doba 1930, št. 18, str. 585.

³⁶ Božidar Borko: Pisatelji, kultura in javno življenje. Naša doba 1930, št. 19, str. 639—642. Z govorom, o katerem razpravlja Borko, je Thomas Mann nastopil oktobra 1930 v Berlinu. Govor je bil še istega leta objavljen v nemškem, francoskem in angleškem tisku.

je poudarjala element razuma in kritičnega duha nasproti nacionalističnim sanjarijam. Tako je Mannovo politično dejanje dalo Borku povod za splošno, teoretično razmišljanje o vprašanju nacionalizma in internacionalizma v kulturi. Seveda je ta sprememba do neke mere razumljiva in nujna, kajti politično stanje v Nemčiji takrat še ni neposredno prizadevalo naše javnosti.

Tudi Ljubljanski Zvon se je v tem letniku ustavil ob Thomasu Mannu. Njegov urednik Fran Albreht je že v članku ob petdesetletnici Zvona, kjer je očrtal program revije za naslednja leta, ugotovil, da mora LZ objavljati članke, razprave in eseje, kajti na tem področju je podarek sodobnega leposlovja; to mu kaže tudi primer Thomasa Manna.³⁷ Ob koncu istega letnika pa je Albreht objavil odlomek iz Mannovega govora o duhovni situaciji sodobnega evropskega pisatelja.³⁸ V tem odlomku ugotavlja Mann, da je duhovna situacija pisatelja ista kot duhovna situacija vsega današnjega človeštva, kajti pisatelj reprezentira svoj čas. Osrednji problem današnjega časa pa je socialni in politični problem. Sedanje neurejene gospodarske, politične, družbene razmere dopuščajo kot edino upravičeno duhovno udejstvovanje samo udeležbo v socialnem boju. Zastavlja se vprašanje, kako je spričo vsega tega umetnost sploh še mogoča. Mann trdi, da je položaj pisatelja sicer težaven, a ni nemogoč. Zagovarja pravico posameznika do kulturnega duševnega življenja, do igre oblik, do estetske svobode in idealizma umetnosti. Umetnost je po njegovem nekaj večno človeškega, kar se ne more izgubiti, to pa tudi zato, ker je v globoki zvezi z vsemi problemi dobe in pospešuje vseobče delo na njih.

Objavljeni odlomek je nekoliko skrajšan prevod prvega dela Mannovega govora. Ta govor je bil v celoti pravzaprav Mannova načelna programatična izjava. V njem je poskušal določiti duhovno situacijo sodobnega evropskega pisatelja (to se pravi tudi svojo) na ta način, da se je distanciral od obeh prevladujočih ideoloških teženj dobe: na eni strani od marksizma oziroma materialističnega determinizma z njegovo

³⁷ Fran Albreht: Petdesetletnica »Ljubljanskega Zvona«. LZ 1950, št. 1, str. 54.

³⁸ A. F.: O duhovni situaciji današnjega evropskega pisatelja. LZ 1950, št. 10, str. 658—640. — Thomas Mann je govoril o tej temi na konferenci Rotary-cluba v Haagu v septembru 1950. Govor je bil v celoti objavljen v dunajski Neue Freie Presse (Die geistige Situation des Schriftstellers in unserer Zeit. NFP, Wien, 14. in 16. september 1950), kjer ga je verjetno spoznal Albreht; odlomki so izšli tudi v Prager Presse in v Münchenski reviji Der Zwiebelfisch.

zahtevo po aktivistični, tendenčni umetnosti, ki naj sodeluje v razrednem boju; na drugi strani pa je zavrnil tudi pristaše idealističnih in vitalističnih filozofskih smeri, ki bi radi ločili umetnost od duha in jo obdržali v apolitični sferi, kajti za takimi zahtevami se po njegovem skrivajo reakcionarne in militaristične težnje.

Dejstvo, da je bil v LZ objavljen samo prvi del Mannovega govora, pomeni, da je bil s tem prikazan nepopolno in enostransko. Ker pa je Albrecht tudi v objavljenem odlomku izpustil tista mesta, kjer se je Mann izrecno distanciral od marksizma, je od njegove izjave, s katero je opredelil svojo idejno (in s tem tudi družbeno in politično) pozicijo, ostala samo precej splošno formulirana zahteva za samostojnost umetnosti, proti tendenčnosti in aktivizmu. S tem je bila avtentična Mannova misel seveda precej spremenjena. Iz urednikovih uvodnih besed je razvidno, da je bil govor objavljen zaradi svojega reprezentativnega pomena za položaj sodobnega evropskega pisatelja in sploh intelektualca. Očitno ga je uredništvo poskušalo prilagoditi našim razmeram in napraviti njegove misli bolj sprejemljive za našo javnost; v tem je verjetno tudi vzrok, da je izpustilo tista mesta, ki so vezala govor z Mannovo konkretno situacijo v Nemčiji.

V Domu in svetu je Mannovo pripovedno delo zbudilo v tem letu le nekaj drobnih omemb izpod peresa Jakoba Šolarja; opozoriti velja, da je kot primer za sodobni roman navedel dela Thomasa Manna in Jamesa Joycea.³⁹

Leta 1931 je Božidar Borko spet poročal o Thomasu Mannu: v Jutru je objavil povzetek intervjuja Frédéricica Lefèvra z njim.⁴⁰ Tu je Mann razmišljal o odgovornosti sodobnega intelektualca. Poskušal je označiti svoje umetništvo in njegove glavne motive — razmerje do smrti in življenja. Poskušal je tudi pojasniti svoje razmerje do Nietzscheja in označiti njegovo mesto in vpliv v sodobni Nemčiji; končno pa je govoril še o prevladovanju političnih in socialnih vprašanj v sodobni nemški književnosti ter o proletarski umetnosti.

Ta Borkov članek je popolnoma nesamostojen. Pomemben je zaradi tega, ker je seznanil našo javnost z Mannovimi stališči in mislimi o samem sebi ter o nemški literaturi in ji tako omogočil vpogled v njegovo

³⁹ J. Šolar: Marcel Arland: L'Ordre. DS XLIII, 1930, št. 1—2, str. 41. Na drugem mestu pa je primerjal Manna s Franzom Werflom; glej J. Šolar: Franz Werfel: Barbara oder die Frömmigkeit, DS XLIII, 1930, št. 3—4, str. 113.

⁴⁰ -o.: Thomas Mann izjavlja. Jutro XII, 1931, št. 128, str. 6. Intervju je povzet po pariškem listu Les Nouvelles Littéraires.

umetniško in intelektualno problematiko. Obenem pa je pričal o ugodnem sprejemu in odmevu njegovega delovanja v francoski javnosti.

Slovenske revije se v tem letu skoraj niso ustavljale ob Thomasu Mannu. V Ljubljanskem Zvonu se njegovo ime sploh ni pojavilo, v Domu in svetu pa ga je mimogrede omenil Miran Jarc.⁴¹ Večkrat je bil omenjen le v Modri ptici. Večino teh omemb inotic je zbral Mirko Javornik, ki je v rubriki Razno objavljajl zanimivosti iz evropskega literarnega življenja. Med njimi je pomembnejši le zapis ob šestdesetletnici Heinricha Manna: v njem je Javornik trdil, da ni ta pisatelj ne po svojem delu ne po svojih zmožnostih nič manjši kot Nobelov nagrajenee Thomas Mann, in se tako pridružil primerjavam med bratoma, ki so bile dokaj priljubljena tema evropske literarne kritike.⁴²

Nekoliko obširnejši je zapis Petra Pajka o sodobni nemški literaturi.⁴³ Pajk povzema oceno literarne situacije v Nemčiji po literarnem zgodovinarju Friedrichu von der Leyenu. Ta razvršča vsa novejša literarna dela okrog Thomasa Manna in Stefana Georgeja, v katerih vidi zastopnika dveh vodilnih smeri v nemški književnosti; Manna odklanja in mu priznava le stilistično večino, Georgeja pa visoko ceni. Vendar Pajk te tuje sodbe, ki jo je posredoval naši javnosti, ni slepo sprejel, temveč se je distanciral od nje; zato je mogoče sklepati, da je imel samostojen, četudi še ne v podrobnosti izdelan odnos do nemške literature in Thomasa Manna, vendar mu narava in cilj njegovega informativnega zapisa nista omogočala, da bi ga razvil do kraja.

V letu 1952 je Ljubljanski Zvon večkrat omenjal Thomasa Manna. Tako se je pojavilo njegovo ime v prevedenih člankih o Nobelovem nagrajencu Sinclairu Lewisu⁴⁴ ter v recenzijah Josipa Vidmarja⁴⁵ in Božidarja Borka.^{46, 47}

⁴¹ Miran Jarc: Franz Kafka. DS 1951, št. 7—9, str. 393.

⁴² Mirko Javornik: Razno. Ali veste ... Modra ptica 1950/51, št. 6, str. 190.

⁴³ Peter Pajk: Zapiski. Pet let nemške literature. Modra ptica 1950/51, št. 11, str. 545. Pajkov zapisek se opira na naslednje delo: Friedrich von der Leyen: Die Forderung des Tages. Das neue Reich. Eine Übersicht über die deutsche Dichtung 1925/30.

⁴⁴ V. F. Calverton: Ameriški fenomen. Iz angleščine prevedel Griša Koritnik. LZ 1952, št. 6, str. 547. — Ludwig Lewisohn: Sinclair Lewis. (Prevedel Griša Koritnik). LZ 1952, str. 439—440.

⁴⁵ Josip Vidmar: Juš Kozak: Šempeter. LZ 1952, str. 492.

⁴⁶ B. Borko: Miroslav Krleža: Moj obračun s njima. LZ 1952, št. 10, str. 628.

⁴⁷ B. Borko: Benedetto Croce: Storia d'Europa nel secolo decimono. LZ 1952, št. 11—12, str. 746.

V tretjem letniku *Modre ptice* (1931/32) je Mirko Javornik zabeležil njegove odmeve na Japonskem in omenil razmerje med njim in Heinrichom Mannom.⁴⁸ Neprimerno pomembnejši od teh bežnih omemb pa je članek o osebnosti Thomasa Manna, ki ga je napisal Filip Kalan.⁴⁹ Za nemško literarno življenje je po njegovem značilen periodični pojav ene velike osebnosti, ki v javnosti zasenči vse druge. Tipičen primer za to mu je Thomas Mann. Zanj je bistven prodor v evropsko javnost, ki ga tako kot pri Heyseju in Hauptmannu ni povzročila tvorna umetniška moč, marveč predvsem pisateljska spretnost in okretnost človeške osebnosti. Buddenbrooks so po njegovem Mannov temelj, osnova, preko katere ni nikdar umetniško zrasel. Najčistejši izraz je dosegel v novelah *Tonio Kröger*, *Schwere Stunde* in *Der Tod in Venedig*. Vse njegovo poznejše delo je samo še pisateljsko mojstrstvo, zagovor in utemeljitev njegove umetniške biti. Ta umetniška resignacija je zavestna, kot dokazujejo njegovi avtobiografski spisi. To ga je postavilo pred dilemo: ali nehati s pisanjem ali pa vztrajati in ustvariti na vsak način videz velike osebnosti. Thomas Mann se je odločil za drugo možnost. Svoje malo pristne ustvarjalnosti stopnjuje z intelektualnim naporom do zadnjih možnosti in zakriva svojo nemoč z ironijo in z bleščečim stilom. V tem stalnem naporu, v tej volji, vztrajati do konca, je njegova človeška veličina, njegovo junaštvo in tragičnost. Kljub temu je obsojanja vreden, ker vara bralce o resnični vrednosti svojega dela zaradi osebnega cilja — zaradi slave, zato, da bi obdržal videz osebnosti velikega formata. V tem pa je bistvena umetniška neresničnost, ki odtehta vso njegovo človeško tragedijo. Svojo oceno Mannove osebnosti skuša Kalan povzeti v naslednjih sklepnih besedah: »Mannovo delo je največja pisateljska izpoved, ki jo moremo brati v dvajsetem stoletju in vendar — ena sama Goethejeva pesem odtehta ves napon Mannove osebnosti. Vse, kar nam ostane, je samo brezprimerna tragedija človeške volje, vzgled pisateljske odgovornosti, morda edini primer pišočega človeka, ki je spoznal svojo tvorno nemoč in vendar vztraja pri svojem delu do zadnjega poloma.«⁵⁰

Obraunavani esej je verjetno najbolj dosleden med tistimi kritičnimi glasovi v naši javnosti, ki so zavzeli negativno stališče do Thomasa Manna. Vprašanja, ki si jih je zastavljal avtor, so načelnega pomena in segajo do nekaterih osrednjih problemov umetnosti; zato si je treba

⁴⁸ Mirko Javornik: *Razno. Ali veste...* *Modra ptica* 1931/32, št. 1, str. 29; št. 4, str. 125; št. 10, str. 317.

⁴⁹ Filip Kalan (= Kumbatovič): *O osebnosti Thomasa Manna. Modra ptica* 1931/32, št. 5, str. 74—76.

⁵⁰ N. m., str. 76.

podrobneje ogledati njegova teoretska izhodišča. Filip Kalan izhaja iz načelnega razlikovanja med tvorno umetniško močjo in pisateljsko spretnostjo, torej med umetnikom in pisateljem (literatom); s tem se pridružuje kritični oziroma estetski tezi, ki je bila precej razširjena v takratni evropski literarni vedi in ki jo je k nam verjetno prvi presadil Ivan Prijatelj s svojim esejem *Pesniki in občani*, v nekem obdobju (v *Betrachtungen eines Unpolitischen*) pa jo je zagovarjal tudi sam Thomas Mann. Kalan loči umetnika od pisatelja po tem, da je umetnik sposoben ustvarjanja umetnin, kar je akt navdiha, intuicije, in ima torej iracionalen izvor, medtem ko obvlada pisatelj samo zavestno, racionalno, tehnično opravilo — pisanje. V njem se lahko povzpne do mojstrstva, ki pa je vedno manj vredno kot pristna umetniška tvornost. Umetnost ima torej intuitiven izvor in je ločena ter neodvisna od racionalnega območja.

Dualizem umetnik—pisatelj se izraža tudi v posamezni umetnini. Naloga kritike je, da v literarnem delu loči njegovo zavestno ustvarjeno, pisateljsko, tako rekoč obrtniško plat od njegove resnične, tvorne umetniške vrednosti, ki izvira iz navdiha, in da vrednoti delo in avtorja po tem, v kolikšni meri je v njem prisoten navdih. Navdih je torej povzdignjen v odločilni estetski kriterij. Zato je razumljivo, da Kalan obsoja poznejša Mannova dela, ker ugotavlja v njih pomanjkanje intuicije (ki jo označuje z izrazi resnična, tvorna vrednost, pristna tvornost, umetniška moč, notranje bogastvo) in prevladovanje zavestnega pisateljskega dela (ki se mu bliža tudi z izrazi stil, ironija itd.). Iz tega logično sledi vprašanje o motiviranosti. Čisto umetniško ustvarjanje izvira iz intuicije, je utemeljeno v samem sebi, je torej avtonomno in ni motivirano od zunaj. Pač pa se je treba vprašati po motivaciji pisateljstva: od kod moralna pravica do pisanja pri človeku, ki je spoznal svojo umetniško nemoč? Kalanov odgovor na to vprašanje ni popolnoma nedvoumen. V ospredje sicer postavlja čisto osebne motive — željo po pisateljski slavi in vlogi velike osebnosti; od tod izvira njegova moralna obsodba Mannovega delovanja. Kljub temu je mogoče najti v njegovem tekstu posamezne izjave, ki dopuščajo domnevo, da ga ta obsodba ni popolnoma zadovoljila. Tako na primer citira odlomek iz novele *Der Tod in Venedig*, kjer opisuje Mann literarno kariero svojega junaka Gustava Aschenbacha (ki ga Kalan interpretira čisto avtobiografsko) in mu dodaja trditev, da je s tem mestom Mann razorožil tiste, ki so mu hoteli očitati golo slavohlepje. Na drugem mestu govori o Mannu kot o zgledu pisateljske odgovornosti. Take formulacije zbujejo domnevo, da Kalan le ni vezal Mannovega delovanja na čisto osebne motive, ki

jih je sicer postavil v ospredje, marveč da se je, četudi še ne docela zavedno, dotaknil misli o družbeni vezanosti in angažiranosti pisatelja. Njegovo radikalno obsodbo Thomasa Manna bi bilo mogoče do neke mere razlagati tudi z dejstvom, da se je ukvarjal samo z Mannovo epiko in pustil ob strani njegovo esejistiko in publicistiko, v kateri je socialni aspekt njegovega delovanja prišel bolj do izraza. Vsekakor ga je k temu silila že njegova teoretična osnova — razlikovanje med umetništvom in pisateljstvom, ki je vnaprej usmerjalo njegovo pozornost predvsem na Mannova epska dela.

Kalan je torej s svojim esejem posređoval slovenski javnosti podobo Thomasa Manna, ki se je precej razlikovala od prejšnjih glasov o njem. Njene glavne značilnosti so pristop s strogo umetniškega vidika, obravnavanje psihološke problematike pisatelja in odločna odklonilna sodba. Njegove ocene posameznih Mannovih del se sicer do neke mere ujemajo z nekaterimi prejšnjimi sodbami drugih poročevalcev.⁵¹ Vendar pričujoči esej tako po svojem zastavljanju načelnih umetnostnih vprašanj kot tudi po ostri obsodbi, ki temelji na čisto določeni predstavi o naravi umetnosti, presega druge odklonilne glasove o Thomasu Mannu in pomeni skrajno negativno točko na lestvici njegovih odmevov v slovenski javnosti.

(Se bo nadaljevalo)

⁵¹ Npr. z oceno Silvestra Škerla v Slovincu I. 1930.